

„МЪРТВО ВЪЛНЕНИЕ“

Ивайло Петров. . . Досега той е показал обич към добруджанските люде, които строят кооперативни стопанства и носят в себе си един нов етичен свят, към пътувания из тихи градчета, в които като магнит го привличат къщите, улиците, хората. Неведнъж съм се запитвал на кого прилича в нашата литература. На Йовков? Защото нали с голяма творческа смелост се решава да мине след него из равнините и хълмовете на Добруджа, където вече не се виждат хергелета, силуети на ханища и хора с мощни рамене, но все е останало нещо от няващото, което иска да улови и претвори. Или може би на Елин Пелин и Емилиан Станев? Та нали като тях е ловец, скитник по полето, беглец от задушния град, който, ловувайки убива с мъка — но все пак убива, подлагайки на тежък изпит хуманистичното си сърце. Нали обича трепета на маранята, дългите скитания, умората от тях и всички ония, събирани като бисерчета преживявания, които познава само скитникът-ловец?

И все пак как се отделя от тези автори, при все че следва завещани от Елин Пелин и Йовков или сега създавани от Емилиан Станев традиции? Той сам прокарва своя път, защото нещо упорито е заложено в собствената му индивидуалност. Може би крачи бавно, както е крачел селянинът, приведен над плуга си, но е упорит и непоколебим в творческите си търсения като него. Колко настойчиво отстоява своите сюжети — още с първите си разкази за селяни от добруджанския кооперативен свят, после с повестта „Нонкината любов“, сега с малките разкази-импресии, посветени на хората от улицата, хотелите, автобусите, хората, пътуващи между града и селото. Той е художествено неповторим — едновременно лесно възбудим, склонен към тънко изящество и търпелив в реалистичния рисунък на подробностите. В разказите му се сплитат лиризмът и размисъл, „епичният ход“ на сюжета се сменя с леката „припrianост“ на личното изживяване. Тези качества изпълват и в неговия пръв

роман. Повествование, мислите, за кого? — За Добруджа. За хората, които там днес вкореняват нов бит, чиито бащи и деди е възпял Йовков. И още — за съвременността. За нейните дълбоки промени и конфликти. Авторът на „леки“ новели и разкази е взел на плещите си трудностите на романиста, за да изобрази и хората от миналото, и новия човек, който преобразува просторната, романтична добруджанска земя. Той не само е отворил сивата си за нови впечатления от природата, бита, човека, но е напрегнал и своя честен ум, за да изследва актуални проблеми, често пренебрегвани от ония писатели, които искат да бъдат „трибуни“ на новото, но не проникват достатъчно в неговия реален свят.

Едно дълбоко съдържание е привлякло погледа на Ивайло Петров. И той не е бил без смелост, когато е надникнал в сложни съвременни конфликти. Не му е липсвало чувство за движение на живота, за отмирането на старото и раждането на новото, както традиционно се изразяват философите. Тъкмо за смелостта си на художник и гражданин би трявало да бъде поздравен.

Сюжетът на „Мъртво вълнение“ протича спокойно, обективно, като една многопланова картина на богати с епично съдържание събития. Но дълбоко в подтекста на повествованието е заложена „нервната“, сатирична, преминаваща понякога в лирически план оценка на автора, — съпротивата му срещу онова, което е накарвало чувството му за правда и за обществено-партийна норма. Писателят преминава ту на страната на „обикновената“ селска маса, ту на ония дейци от партията, които са за нов демократичен курс. Той изказва сатирично-лирическото си отношение и чрез низата от събития, и чрез душевните състояния на героите, и дори чрез връзката между преживяванията и образа на пейзажа. Оценъчни моменти съпровождат изобразяването на човека и природата особено при характеристиката на

Бойчански — картината на лова, написана ярко. Понякога в повествованието изпъкват натуралистични сцени, но пак с преднамерено оценъчен характер — побоя над Слаяна от баща ѝ, изпаднал в яростно изстъпление.

Лирическото съзерцание е свойствено на Ивайло Петров. То предразполага към вдъхновено приповдигнат тон и неговата струя се долавя и в „Мъртво възление“. То личи в описанието на природни картини, например в момента, когато зимата предявява преждевременно правата си, когато духа северният вятър и носи ятата на отлиташите на юг диви патици. Но авторът е навлязъл в свят на груби, жестоки отношения. И лирично-романтичната струя се стопява често в трезво, реалистично-сурово изображение. Писателят е почувствувал и прекрасното и грозното, и героично-привличащото и извратеното. И неговият разказ се е обогатил сега с нови, неприсъщи на предишното му творчество елементи. Тънкият и нежен лирик, който сякаш иска да пробуди нашата обич към природата, да прикове вниманието ни към прекрасното в съдържателни човешки изживявания, сега става строг и суров съдник.

На проверка е подложена не само неговата леко възбудима фантазия, не само неговата етичност, чувствителна към добро и зло, но и неговият ум. Мисловността му на ценител на справедливото и несправедливото, на необходимото и вредното в обществото при написването на тая книга е била на изпитание — и то твърде тежко. Но тъкмо на мисловността на автора се дължат сложните струи в романа, новите художествени тенденции в творчеството на писателя. Тя предизвиква отчасти и спора за „линията“ на тоя проникновен художник, последовател на Елин Пелин и Йовков, доловил вече с чувството на „ловец“ новото в остра и актуална проблематика. И може би поради зигзагите на мисълта му ни възбужда така противоречиво първият му роман — тая книга на оригинален, лиричен и „сатиричен“ едновременно творец.

*

Кои са проблемите и характерните черти на нашето доскорошно, пък и съвременно битие, привлекли писателя? Кое предизвиква споровете? Кое поражда съмненията за романа му и кое го утвърждава като книга жива, актуална, със сюжетна острота и съвременен драматизъм?

Творбата обхваща сложен поток от протичащи в село събития през последното десетилетие. Пълното масовизиране на селските стопанства и съпровождатите го борби по времето на култа — ето оная възбудена атмосфера, която писателят е пренесъл от живота в книгата. Онова,

което водеше напред към нашия заветен социалистически идеал, поради използването на неправилни, всадени от култа методи, създаваше често негативни настроения сред селяните. Селото се тресеше от промените, които ставаха не само с парчетата земя, а и с хората. И пред писателя с будна съвест и чисто сърце изпъкват с цялата си сериозност конфликтите на времето. При това той е далеч от установената и леко възприемана литературна схема: положителното и идеалното съществуват тържествено, животът върви напред с параден ход. Той се вглежда в действителното, в истинното и се старае да внуши идеята си за благородното партийно дело и чрез образа на онова, което е негативно — грозно, уродливо, отрицателно. Селото в „Мъртво възление“ е бойно поле, на което настойчиво, с малки пресекулки се води битката за новите стопански форми и за нов човек, за нова политическа тактика. Оттук и неподозираните художествени решения в романа — и със събитията, и с образите на героите.

Авторът, когото смятаме повече като нежен поет на човешки страсти, като певец на природата и любовта, познава добре селото и с неговите скрити конфликти. Той е имал под ръка непосредни, живи впечатления от крещания несъответствия между цел и начини при провеждане на голямата партийна задача; впечатления от съблскването на правда с несправедливост. И гръмотевиците, преминали през живота, са откликнали и в неговото сърце. Те са предизвикали съпротивата на неговата съвест, разпределението на акцентите — по-различно от това в „традиционния“ роман у нас с механичното тържество на сполуката. И усещане — това е и неговият глас, на Ивайло Петров, познат ни отпреди с ласкавата си романтичност, и глас друг — критичен, съдещ, преценяващ. Появили са се нови стилни нотки в неговото повествование, по-резки, лишени от оная меко-та, която ни е позната.

Проблемите в „Мъртво възление“, естествено, не се изчерпват с обществено-политическото съдържание. Авторът рисува живописно съвременен селски бит, в който намира всекидневието — личните отношения, привързаността или омразата. Той отчасти е уловил като психика нещо ново — душата на селянина, свързан вече с града, селянинът, който е „огражданен“, в чието съзнание са нахлули нови представи, чиито език дори е обогатен от градска лексика. Обикновеният човек на селото вече е преодолял традиционната изостаналост там. В душата му се прокрадва настойчиво новото и прелива дори в речта. Ивайло Петров усеща и здравата, вкоренена от векове стихия на селянина, привързан към земята, и упоритата сила на

новото, съвременното, което подкопава, променя, руши. Та нали ако едият от героите — Мануш — остава на село, то другият, неговият братов син Киро е беглец от селото, жаден да види фабриката, да работи всред нови хора на пристанищия док.

Най-сетне в „Мъртво вълнение“ Ивайло Петров отново е показал влечението си към земното изображение на чувствената любов, горещата като напечена през лятото пръст любов, която пречупва всеки нагон, навик, бит, който ѝ противостои. Любов, която е нежно-крепка и непреклонна едновременно. Неговите герои се обичат физически и постоянно се занимават със себе си. Те са привлечени един към друг така, че никакъв страничен елемент не може да повлияе на чувствената горещина на влечението им. У Ивайло Петров за разлика от Йовков любовта е повече чувствена, отколкото идеална. Тя е като земна сила, която свързва хората, поставя ги в зависимост един от друг, създава радостите и мъките не на платоничното, а на физическото изживяване. Оттук и фаталността ѝ и всепроникващата ѝ мощ. И ето — поради влечението си към тънко изобразяване на природата, поради склонността си към меко, на места дори с доза лукавство осмиване на низостта, която се таи в сърцата на хората, поради склонността си към рязка критика понякога, Ивайло Петров създава в романа особена поетична атмосфера — ту лирична, ту изобличителна, дори „сатирична“. Оттук и вътрешната стилна сложност на творбата — въпреки известно външно еднообразие в език и средства, въпреки непълното на места уплътняване на образите.

Но кои са главните герои и главните етични проблеми, примамили въображението и ума на художника?

*

Безспорно, централната фигура в романа е Бойчански. Идеалистът учител, привличал някога селяните с идеите си, сега е огрубил душата си във всекидневна битка с „врагове“, които сам си създава със своето въображение на фанатик. Възприел тактиката на човек със сурови култовски прийоми, той е някакъв метално твърд, метално студен, лишен от мекота и гъвкавост. Бойчански синтезира в себе си онези методи на рязко и грубо действие, които правят човека до голяма степен изключение. Неговият характер е откритие на Ивайло Петров. Бих казал — този характер е донякъде новаторско явление в нашата литература, изправена пред задачата да се пребори със заветници от култа нравствени черти и качества у съвременния човек. Близки на Бойчански образи срещаме в „Златното руно“ от Гуляшки и „На гра-

ницата“ от Камен Калчев. Но там характерите са „прости люде“, а Бойчански е интелигент. Там те са епизодични фигури, а той е централно лице не само в романа, а и в живота, до който се е докоснал авторът на „Мъртво вълнение“. Ивайло Петров за разлика от посочените писатели е засилил вътрешната, скрита ирония, съдържаща се в тоя образ. И то каква ирония — предизвикваща ужас и безмълвно отвращение.

Вившият народен учител поразява с неспособността си да улови нишката на живота, да изясни поведението си на комунист-ръководител. Въпреки вярата си в социалистическия идеал, той е в жесток конфликт дори със себе си, с онова човешко, в името на което е повел борбата. Той не е в състояние да се отрезви от съприсъновението с реалността. Неговият дух лети към бъдещото социалистическо братство и равенство, което ще се създаде върху развалините на старите частнособственически отношения. Но тоя „въдъхновен мечтател“, страстен фанатик е тиранин, който познава само декрета и насилието като път към бъдещото щастие. Оттук и двойствените възможности за неговото тълкуване. Тези, които са поразени сами от маната на култовщината, които не чувствуват тревожния пулс на гражданската съвест на Ивайло Петров и поривите на неговото изпълнено с чисти намерения сърце, естествено, ще отрекат образа като несполучлив. Онези, които са изпитали на гърба си тежкия чук на култовските удари, или култовската атмосфера изобщо, ще преживеят миг на удовлетворение. При тая възможна раздвоеност в оценката е необходимо героят да се обясни правилно — и то исторически-генетично.

Характерна черта у Бойчански е недоверието. То се проявява и в политическите му действия, и дори в отношението му към близки и любими хора. Той, борецът за голямата историческа правда, ни показва дребен, егоистичен характер — Наполеон, който се превръща в нищожество. В неговия свят централно място заема страхът от хората, прераснал в еснафска озлобеност. Бойчански е неспособен да изтълкува правилно недоволството на селяните. Той е неспособен да си обясни поведението на дъщеря си. Той е тиранин, чиято душа мъчително се колебае между идеала, който го носи на възторжените си криле, и грубостта и насилието, излизащо извън границите на морала. Тиранин, самонадеян и жесток. Както опростено разбира класовата борба, така опростено и действа не само в сферата на обществените, а и на личните си отношения. Когато узнава тайната на дъщеря си, никакъв човешки глас не се обажда в душата му — душа на комунист по убеждение, а на еснафин по морал.

Тъкмо у него, бореца за новото, липсва онова, което се противопоставя на ограничаването правата на човека и свободата на личността. Да, младият белетрист е напипал съществена човешка проблема, лични и „исторически“ човешки качества и ни предлага един литературен тип, предлага ни да включим в „музея на литературата“ един образ на отминало време и отречена душевност. . .

Особено поразява моралната ограниченост у Бойчански. Политически скован, той е скован и нравствено, въпреки оная възторженост, с която се бори за новото и която го окриля. И това писателят показва твърде убедително, когато навлиза в „двестения свят“ на семейния живот на Бойчански, когато изследва неговите отношения към дъщеря му, избрала си любим човек и свой път в живота.

Изпъква въпросът: възможно ли е такава морална деградация у човека, израсъл с борбите и с патоса на нашата революционна партия? Допустима ли е такава студенина към интересите на селяните у учителя, някога свързан кръвно с тях? Възможна ли е такава амалгата от комунистическо светоусещане, комунистическа убеденост и еснафщина? Тези въпроси изплуват неизбежно и смущават донякъде душата на читателя. Особено силно и настойчиво те ще звучат у оновова, който не допуска утвърждаването на новото и чрез образа на отрицателното, въздигането ни до идеала и чрез критиката на онова, което му противостои, или онова, което му е противоположно. Ивайло Петров сякаш е застанал на ръба. Неговата разбунтувана мисловност го е довела до „крайцеца“ на общите принципи на метода на социалистическо-реалистическото изображение — без да твърдим, че ги отрича и погавза.

Ето, той ни сочи истината: живота е твърде сложен; възможно е и един мечтател, един човек, влюбен в комунистическата правда като Бойчански да бъде. . . насилник, груба и ограничена личност, представител на еснафщината. При това писателят мотивира психологически поведението на героя. Как се влюбва Бойчански, когато научава за любовта на дъщеря си. . .

Авторът е напипал извънредно линията на онази мрачна трагичност, която съпровожда и обществената и личната драма на героя. Изолираният от селяните и другарите си Бойчански е чужд и на домашната си среда. Неговият път е завършен — не само обществено, а и в семейството, тъй като нищо не става така, както той желас. Бойчански капитулира безнадеждно. Неговото по-нататъшно битие протича в страшна, непоносима самотност. Така авторът — след изпитанието, след бурни бих казал

възбуждения на нашата съвест — възвестява победата на здравите сили. Макар и трудно те си пробиват път, като подземни води, които ще бликнат на повърхността. Онова, което смущава в романа, е бледото обрисване на положителните образи. Христан, активният пропагандатор на комунистическата правда, човекът, който не само мечтае, но се и разочарова и кове сили от разочарованието. Велчо Табакерата, този „ограждан селянин“, който до последния миг на катастрофата се стреми да вразуми Бойчански, са само сенки в романа. Те са „епизодични фигури“, изгласкани от автора напред едва в последния момент.

Първият роман на белетриста е творчески изпит за него. И за възбуждението му, и за способността му да строи цялото, и за мисловността му, която анализира и изследва. Не чувствава ли Ивайло Петров, че добре уплътненият роман „не признава“ епизодични образи, особено когато се касае за характери, вилетени здраво в сюжета, характери, страна в драмата, носители на правда, различни от тая на главния герой? Аз поставям въпроса — не за да предложа някакво решение, не за да отрека правото на романиста да слага свои акценти, не за да отрека повърхността романа, а за да изтъкна известна незавършеност на творческия процес у автора.

Не се ли превръща донякъде художественият недостатък в обрисването на положителните образи в идейна грешка?

Впрочем проблемът за уплътнен рисунък стои изобщо пред Ивайло Петров. Той като че ли изписва графично, с линии, с бели и черни петна героите си, дори и когато е необходима пълната багра на маслената боя. Даже Бойчански, който в силни, драматични моменти остава достатъчно със себе си, за да ни открие „извънредно“ своята същност — сцената с лова — е изобразен до голяма степен по този принцип. Той често се изявява външно — предимно чрез жест и поведение, отколкото с оня вътрешен поток от изживявания, които протичат в съзнанието му и които внушават впечатлението за неговата сложна душевност. Още по-елементарен е рисунъкът на Христан и Велчо Табакерата. Отдалечим ли се от тях, след прочитането на романа, в съзнанието ни остават бледи петна. Очевидно талантливият писател е още млад романтист. А нашата литература се изписва все повече и повече с творби като „Иван Кондарев“ на Емилиан Станев, роман, чиято художествена сила е и в психическата дълбочина и в пълнотата на рисунъка. Напипал извънредно остра, съвременна конфликтност, но не уплътнил достатъчно всички образи, писателят не е издържал напрежението. Той е на равнище, което все още не е достатъчно високо, при

все че постигнатото от него не е по силите на мнозина.

Въпреки посочените художествени слабости, въздействието на романа е безспорно — и с общата, силно драматична атмосфера, и с голяма част от характерите, и с изобразения селски бит, и особено с образа на слепия фанатик Бойчански, робуващ на формули. Авторът ни помага да бъдем бдителни и проникателни спрямо себе си, да видим у себе си черти на героя му, да си изработим нормативи за противодействие срещу еснафщината. От романа извира зла, студена, изострена до напрежение ненавист срещу люде като Бойчански. Читателят си казва: каква донкихотщина у тоя герой — донкихотщина без благородство, без красота, без истинско духовно превъзходство. Какво сомнение, което е само поза, без покритие с богата духовна сила. Но ако качествата на Бойчански, въпреки известна бедност на рисунка, изпъкват, за да тревожат нашата съвест, простите, демократични черти на Христан са само набелязани и предизвикват неудоволствие. В неговото битие липсват силни, характеризиращи човека сцени, както при изобразяването на другия герой. Читателят почти не познава Христан в неговото семейство. Дори такава важна случка, като срещата му с птицегледача Докуша, при която проличават мъдростта му и човешкото му откликване на чужди слабости (Докуша изповядва кражба си на кокошки, с които хранил вечно гладните си деца, а Христан все пак го оставя на мястото му), е недостатъчно художествено разгърната и изяснена.

*

Тънкият „лирик“ Ивайло Петров може да улавя напрегнати, драматични състояния. Пример за това е сцената, когато Бойчански ловува край блатото. Напрегнатите изживявания на героя, възлениения му, връзката, която се създава между него и природата, са уловени с живо око, с много проникновена инвенция. Преживяванията на Бойчански протичат като физически усети, а съзнанието му потайно работи, подготвя интимното самопризнание за вина. И изведижж, в разгара на лова, то се отключва, заживява напрегнатото с онова, което се е таило в него. Сцените на лова, моментът на съпричастяването с природата и бързото „изчезване“ на физическите усети поради трепета на съвестта, са описани с майсторство.

Просветлението е краткотрайно. Прелелите води се връщат отново в своето корито. Бойчански „борецът“, „бдителният комунист“ е отново „на пост“. В една глава само — и тънък психологизъм, и живо описание на природата, и зла, скрита в лирическия подтекст ирония. При това

авторът изобразява нов, непознат в литературата ни образ.

Психологическата проникновеност на писателя проличава особено когато рисува онзи стар, „йовковски“ свят, който е на изчезване, светът на Доганите, в чиято кръв е заложена жаждата за труд, за собственост и самосъхранение на личното достойнство чрез труда и собствеността. И, струва ми се, романът е трябвало навсякъде да бъде издържан като тези силни страници, в които се разказва за домашния мир на стария Доган. По времето на мощните добруджански чорбаджии той е воювал за правото си да съществува. И е запазил непоколебима своята старческа мъдрост на собственик. Припомнете си как слуша пропагандистката реч на Бурнузов — със скръстени на скута ръце „ням и неподвижен като паметник на простота, установена от векове действителност, която няма нищо общо с големи, но невидим идеал“.

Загубил физически сили, топящ се като догаряща свещ, той крепи с личното си достойнство своя род и съпротивата на „парламента“, на бившите първенци в селото и събраната около тях част от бедността. Негов наследник, изпълнение на съпротивляващата се сила на собствеността, е сина му Мануш. Силен и набит физически, той стои като някакъв скалист блок на пътя на новото. Мануш става изпълнение не само на собствеността, а и на отмъщението. Той не е човек с „новата кръв“ на доброволни труженици на социализма. И все пак задържа го нещо вечно, нещо единствено, което е влязло дълбоко в неговата личност — земята. У Мануш възникват най-ярко съпротивата и отмъщението. И сега старият Доган поема нова мисия. Той не само е прелял себе си в сина си, а се и жертвува за него. Той сам тръгва да изпълни онова, което гризе душата на сина. Отива да извърши убийство то преди Мануш, сякаш все още води напред четата на собствеността. Силна, изпълнена с драматизъм сцена, която сякаш иска от автора своя повторна обработка, за да се изравни художествено с описанието на „мирния“ живот в дома на Доганите.

Ивайло Петров се е спрял накратко и на убийството, и на станалото след него. Мотивировката на съпротивата, на избора на пътя, на решението е художествено убедително повече с общата характеристика на Догана, отколкото с поведението му в момента на действието. Душите на Доганови са бронирани от собственическо чувство. Затова са и недостъпни за възлениения и повиците около тях. Старият Доган живее като в някакъв летаргичен сън. В неговата крепост е невъзможно да проникне „предателски“ лозунг. От вседневнието му все и скука и традиционна еснафска затвореност, но от него идва лъхът

и на красота, на патриархална идилличност, характерна за трудово човешко битие. Той е предпазлив, трезв, непобедим в упорството си и когато избира своя път, пътя на престъплението, сякаш изведнъж показва глъбините на своята фанатично заплесана от религията на собственика душа.

Намирал ли се е Ивайло Петров под обаянието на любов към селянина-труженик, когато рисува Догановите, любов, която идва още от Елин Пелин и Йовков? Не идеализира ли патриархалния им свят? Тук възниква вторият идейно-художествен възел в романа. Пак въпросът за „позицията“ на автора, за неговия начин на обрисване на героите.

Безспорно, Ивайло Петров не е отишел срещу свои симпатии към здравия, първичен човек на труда, сраснал се със земята. Той рисува противоречиво Доганите — като потенциални врагове на новото и като хора, влюбени в труда. Но не изменя на обективната историческа и човешка истина. Старият Доган завършва като убиец. Рухва в творбата пиететът към традиционните семейни чувства и добродетели на собственика. Необходимостта, дълбоката историческа необходимост върши своето къртовско дело.

Да, на пръв поглед едно хубаво семейство се разпада. Но докато капитализмът разрушаваше патриархалния бит с действителната му чистота и наивност, за да хвърли селянина в мизерия, социализмът ги руши, за да изгради нови, по-съвършени човешки отношения. Реалистичният стремеж на автора да разлага стихията на собствеността на съответните й елементи: отчужденост от хората, жажда за имот, потенциална склонност към престъпност не е пречупен от неговата „скрита симпатия“ към Доганите. Повърхностно погледнато, той критикува Бойчански, разголавяйки еснафската му природа, а „симпатизира“ на Доганите. Но сюжетът на романа ни води към друго, „своє“ решение, към по-дълбока жизнена правда от оная, която се вижда на повърхността. Бойчански е отстранен от ръководството на партията, за да възтържествува правилната й линия — т. е. прогресивното в живота. Семейството на Доганите се разпада без каквато и да било перспектива да се възстанови в лоното на стария патриархален бит. Това е голяма лична трагедия, но ние я възприемаме положително, без „ужас и състрадание“, тъй като историята шестува през нея напред. Неумолимото поражение е неизбежно там, където личността — в духовна слепота — се съпротивлява на дълбоката логика на живота. Отношението на художника следователно към неговите герои е твърде сложно. То не може да се подведе под една единствена точка и особено да се нарече „носталгия по мина-

лото“, без да се видят другите, „неносталгичните“ моменти в романа с разрушаването в него на стария свят. Да, романът на Ивайло Петров е явление, трудно за преценка през съвсем опростителски очила. Спомнете си, че и Шолохов „симпатизира“ на Григорий Мелехов, който се колебае и така дълго е „отвъд“. Ивайло Петров като че ли е искал да следва художествения опит на Шолохов в своя силно драматичен роман. Той не навсякъде е сполучил, не навсякъде е намерил тона и мярката, ала и не е изменил на жизнената правда. Ивайло Петров и съчувствува на Доганите, и извиква с това нашата съпротива, и ги рисува обективно, оценява ги критически — не само с убийството, извършено от стария Доган, а с присъдата на цялото село. Спомнете си сцената, когато Йордан и Мануш водят конете рано сутринта на водопой. Докато Мануш им се радва с присъщата си жадност на собственик и труженик едновременно, предпазливият Йордан забелязва надписа на вратата, нарисован с едри букви: „Народни врагове и убийци“. В тия думи има страшна, открита закана на селския колектив. Мануш ги заличава, но на другата сутрин те отново се появяват. И остават там като позор върху лицето на цялото семейство. „И от тоя ден Доганите заживяха като афоресани. От никого нищо не вземаха, никому нищо не даваха“. Трагизмът на собственика — подсказва тая глава от романа — е неизбежен.

Проблемите, които Ивайло Петров поставя и разрешава, са нови за нашата литература. Тях не ще намерите в никоя книга на миналото, в която трагичното е занимавало художника. И бих казал — в никоя книга на съвременността. А това свидетелствува за новаторството на младия романист.

Последните сцени от книгата не задоволяват. С малко скептична усмивка възприема читателят символа, дошел на смяна на реалистичното изображение. Сцената с „мъртвото възлание“, монтажно вмъкната в повествованието, напомня щастливия край на традиционно оптимистичен сценарий. По-естествено и повече художествено убедително звучи съпричастяването на Мануш с новото. Докато Йордан и Киро заминават за града, той остава в селото, за да бъде там, където го влече душата му на труженик, влюбен в земята и природата, в първичните радости на полския труд.

*

Романът на Ивайло Петров с вътрешното си несъгласие с „традиционни“ художествени решения — независимо от идейните си слабости — е една оригинална, хубава творба, творба за противоречивото движение на живота в бедната ни откъм съ-

временни теми белетристика. В повестта си „Нонкината любов“ Ивайло Петров идейно бе „по-ясен“, повече „категоричен“ в утвърждаването на новия човек. В „Мъртво вълнение“ критичността, недо-волството, бих казал дори мъката, причинена от някои прояви в живота, са отместили крайъгълния камък на утвърждаването по-далеч — към преценка на положителното чрез отрицателното. Писателят вижда понякога прекрасното през съмнителни и разочаровани явления, тенденции, душевност. Неговото будно око улавя връзки и образи твърде сложни, твърде заплетени — за да се движи художникът в границите на традиционни художествени решения. И изкуството му на писател е станало по-сложно, повече изтънчено. Той извлича съвършено нови багри от своята палитра. Отново описва мощната сила на любовта, която надделява над разума, отново изследва отношението между личност и колектив, възвръщайки се към тази тема като централна в съвременното битие на индивида. Но сега е и влюбен в героите, които движат живота, както в „Нонкината любов“, и техен „враг“, творец, който улавя човека с неговите „грехове“ и създава литературата от това тънко улучване на грешките, без да губи своя идеал. В „Мъртво вълнение“ тази тенденция е все още само набелязана. Но, струва ми се, тя ще надделява все повече и повече с избистрянето и омърдяването на художествено, с нарастване на житейския му и творчески опит. Все повече той ще утвърждава благородното в нашия живот, като тъкмува сложна човешка душевност, като се домогва до изтънчено изследване на вътрешния мир на човека, дирейки новото и съвременно прекрасно.

Не може да не отбележим, че „Мъртво вълнение“ е художествено неравномерна книга. Или както се изрази един белетрист, книга с неиздържано до край творческо напрежение. В нея има набързо, „прихово“ написани страници. Сякаш действително самодви водите автора, сякаш материалът си е подчинил художника и му пречи да достигне съвършенството на своето художествено мислене. Вдъхновеният поет на горещите пориви на любовта, на здравия живот на чувствата, анализаторът на тънка и сложна душевност е отстъпил пред „фактописателя“, пред разказвача на епизодични впечатления.

Ивайло Петров е вече очертан в предимните си работи като добър стилист. Той владее изкуството да характеризира с незначителните дреболии, с описанието на неподправените трепети на човешката душа. Той прибегва към необикновеното, без да претрупа речта си с изкуствена дантелена украса. Неговият стил би могъл да се нарече психологически, стил тънък във

филигранното изразяване на подробности. Особеностите на стила му произтичат от това, че Ивайло Петров е едновременно мислител и поет, че неговата художествена мисъл се тревожи от важни етични въпроси. Той понякога проявява един „поетичен аристократизъм“, като със стила си, с искрения си лиризм издига цената на онова, за което пише — колкото малко и обикновено да е то. Съзнателното му отношение към езика извиква у читателя чувството за съприкосновение с културно художествено съзнание.

Но в „Мъртво вълнение“ — тази вътрешно сложна и неиздържана до край откъм „художествено напрежение“ книга — той е като че ли по-друг. Тук предпочита прякото наименование, рисунка чрез по-опростени художествени средства. Съществителното и глаголят стават главни стилово-езикови елементи в неговия слог. Той избягва по-голямото количество прилагателни, редкия епитет или онай вътрешно сложна описателност, която не само създава пластична представа за картината, ала носи и богатството на една емоционална атмосфера. Понякога усещаме как зад лаконичното описание — само с глагол и съществително — звучи емоционалната струна. „Новата земя (става дума за земята на Доганите след кооперирането) бе накрая на землището. Наблизо минаваше суха река, която набираше вода само през дъждовете. От брега на реката, обрасъл с леска, дива шипка и дрян, започваше земята на Доганите. Тя бе наведена на север и осеяна с едри камъни. Нямахте тлъстина и влага, защото дъждовете я свличаха надолу“.

Писателят рисува бедно, „протоколно“ и все пак картината не е лишена от багри и емоционален колорит. Но на места емоцията сякаш пресеква и тоя начин на писане уморява. На читателя му се иска да усети онази лекота и подвижност, онази фина, емоционално-психологическа нюансировка, с която е написана например сцената на лова. Нека си припомним момент от тази сцена. Бойчански току-що е ударил с първия изстрел две патици над водата, а втория една във въздуха: „Тя падна от високо и нахъдри със ситни вълни спокойното огледало на блатото. Бойчански нагази сред тръстиките и почна да ги събира. Опишваше още топлите им тела, хващаше ги за шии и като изпитваше дълбоко, всепроникващо удовлетворение, излезе на брега. Хвърли ги на земята и извади изстреляните гилзи, за да сложи нови патрони. Тогава цевите на пушката задимяха и в ноздрите му удари тежкия, упорит сладък мирис на изгорял барут. О, това бе миг на върховно блаженство. Миг, в който Бойчански се почувствува чист като дете, отдаден на една страстна игра, далече от всякакви грижи и огорчения“.

Читателят не само вижда и узнава, но и емоционално е раздвижен.

Романът е написан стегнато, без претрупаност, на места доста ярко. Но нерядко картината избледнява, образът „изче: в!“ от съзнанието, защото липсват и плътен рисунък и оная вълнуваща сърдечност на гласа, която е характерна за Ивайло Петров. Въпросът за стила стои все още пред тоя оригинален белегист с лиричен и сатиричен натураел едновременно.

★

„Мъртво вълнение“ е свежа книга. Талантлив, умен, склонен към развитие творец е направил своята следваща стъпка. Той е проявил гражданска смелост, посягайки към „опасен“, щекотлив, а за мнозина и неприятен проблем. Той е обогатил своята палитра.

Научил се е по-вгълбено да вижда сложността на човешката душевност. И ние се радваме, че писателят върви напред, че се изкачва по напанагорнището на своя скромнен творчески подвиг.

Ивайло Петров принадлежи към поколението писатели, за които би могло да се каже, че са напълно „български“. Той дири пътища за нова, „модерна“ творческа изява, без да напуска опита на традицията.

Ивайло Петров е писател, възпитан от нашия социалистически свят — и негов изразител по убеждение и душевност. Той знае как да не се повтаря, как да усъвършенствува своята мисъл, своя език, понякога така прозрачно светъл, като слънце, попаднало в бистър поток.

ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ

ЗА СТАРОТО В ЕДИН НОВ УЧЕБНИК¹

По време на националното обсъждане на обучението по литература един от основните проблеми, по който се спореше доста темпераментно, бе за качеството на учебниците по литература². Въпреки отделни крайни и неверни твърдения, до които увлечението, а отчасти и предубеждението доведоха някои критици, общата оценка бе единодушна и правилна. Дискусията потвърди, че учебниците по литература, макар някои автори да са постигнали частични успехи, изостават от развитието на литературната наука, не са пълноценни помощници на ученици и учители. В учебниците по литература не се разкриват ярко и пълно идейната дълбочина и естетическа ценност на художественото произведение. Историко-литературният процес не се осветлява в неговата широта и сложност. Допускат се грешки от най различен характер — научни, методически. Езикът е сух, неизразителен, неточен, претоварен с шаблонни фрази.

Литературната критика отдели по голямо внимание на Учебника за девети клас на общообразователните политехнически училища. Този интерес трябва да се обясни преди всичко с особеното му значение като начало на нова поредица от учебници по литература, които предстои да се напишат по новата програма. Литературната критика търсеше да види новото в преподаването на литературата в училище, доколко старите недостатъци, повърхностният анализ, формализмът и вулгарният социологизъм са преодолен. За съжаление нейните очаквания за едно хубаво и обещаващо начало не се оправдаха. Без да се забравя или подценява постигнатото от някои от авторите, като цяло учебникът за девети клас не може да се включи в редицата на тези явления, които в последно време потвърждават процеса на непрекъснато подобряване на обучението по литература. Той дори е по-слаб с някои свои уроци и дялове („Народно творчество“) от предишните учебници, които разработват същия програмен материал, в по-голямата си част е „обобщение“ на стари недостатъци. От даяла „Народно творчество“ например може да се придобие много по-ясна представа за слабостите в литературното обучение, които бяха подложени на критика на Националното съвещание на учителите по български език и литература през април т. г., отколкото за новото, което си пробива път в педагогическата практика.

¹ Учебник по литература за девети клас на общообразователните трудово-политехнически училища от И. Берберова, Б. Ангелов и А. Ничев, Народна просвета, София, 1961.

² С. Цонев. За езика на един учебник, ЛФ, бр. 2, 1962; Л. Георгиев, Въпроси на литературното обучение, Пламък, кн. 2, 1962; Ив. Попиванов, Бележки за учебниците по литература, Пламък, кн. 2, 1962; С. Кирилов, Бележки за учебници по литература, Септември, 3, 1962; Ив. Маринов, Необходим ли са учебници по литература, Септември, кн. 4, 1962; М. Москов, Ученически езикови и стилни слабости в учебници за ученици, Септември, кн. 4, 1962; Издържаха ли изпита учебниците по литература, ЛФ, бр. 4, 1962.